

Ivan Šiber

Psihologijski pristupi samoupravljanju, započeti sredinom 60-ih godina, danas su dosta brojni i raznovrsni. Svojom učestalošću, pogotovo u razdoblju 1965—1974, na stanovit su način dominirala istraživanja »percepcije strukture utjecaja«.¹ Nastala su i metodološki se razvila u SAD², a našla su široku primjenu i u nas, zahvaljujući jednostavnosti metodskog postupka i prividnoj mogućnosti analize vrlo složenih fenomena — strukture moći. Polazeći od tzv. strukturalne hipoteze, po kojoj rezultati percepcije upućuju na stvarnu situaciju, pokušavalo se analizirati stanje u radnim organizacijama. Veoma brzo broj istraživanja se smanjio, kao posljedica nemogućnosti dobivanja valjanih pokazatelja za mjerenje *stvarne strukture moći*, ali je u isto vrijeme taj pristup zanemaren i u okviru realno moguće analize — provjere tzv. fenomenološke hipoteze po kojoj je percepcija utjecaja samo doživljaj situacije, koji može ali ne mora biti realna slika stanja, na što je ukazano već prije dosta godina (Šiber i dr., 1977.).

Isto tako, dosadašnja istraživanja bila su jednostrano zaokupljena problemom *strukture moći*, ne posvećujući dovoljno pažnje mogućnosti analize ukupne *količine moći* koja je prisutna u radnim ili drugim samoupravnim organizacijama. Istina, u pojedinim radovima govori se o »ukupnoj količini moći« (Rus, 1970.), ili »odnosu nivoa i samog nivoa« (Šiber i dr., 1966.), »količini utjecaja, a ne distribuciji« (Jerovšek, 1971.), slično kao što je još znatno prije Likert (1961.) govorio o »odnosu utjecaja i produktivnosti«, ali bez pokušaja da se jednoznačno i kvantitativno odredi »količina moći«.

1

R. Dunderović u svojoj doktorskoj disertaciji »Subjektivni faktori realizacije samoupravljanja« (Odsjek za psihologiju, Filozofski fakultet, Zagreb, 1979.) analizira 57 empirijskih radova, od toga 13 radova koji istražuju percepciju utjecaja objavljenih u razdoblju 1966—1974.

2

U okviru rada Institute for Social Research, Ann Arbor, SAD.

Teorijska polazišta

U našem pristupu prisutne su određene teorijske pretpostavke koje je nužno ukratko iznijeti.

Prvo, odnos socijalne moći i utjecaja. Prema Zvonareviću (1976), socijalna je moć rezultanta intenziteta utjecaja i važnosti akcije, odnosno zbir parcijalnih količina moći s obzirom na mnogobrojne akcije. Prihvaćajući to određenje, možemo zaključiti da na osnovi »iskazanog utjecaja s obzirom na niz konkretnih akcija«, utjecaj može biti pokazatelj moći.

Drugo, količina utjecaja (pa prema tome i moć) nije stalna veličina koja se dijeli na pojedine nosioce, već je to određeni *totalitet interakcija*.³

Treće, takav »interakcijski« model moći je u logici metodskog postupka »percepcije utjecaja«, jer odgovori ispitanika nisu ograničeni.

Četvrto, samoupravni procesi su u osnovi neposredna interakcija subjekata na osnovi pojedinačnih, zajedničkih i općih interesa.

Problem i pretpostavka

Na osnovi iznesenih polazišta proistječe i osnovna hipoteza ovog rada da se »suma utjecaja« pojedinih subjekata u odlučivanju (ustanovljena percepcijom ispitanika) može shvatiti kao iznos interakcije u samoupravnom odlučivanju, odnosno kao pokazatelj moći, pa prema tome i razvoja samoupravljanja.

Drugim riječima, indeks moći operacionalno definiramo kao prosječan percipirani utjecaj niza subjekata u nekom području odlučivanja. Izraženo formulom:

$$IM = \frac{PU}{NS}$$

gdje je:

IM = indeks moći,
PU = percipirani utjecaj,
NS = broj subjekata odlučivanja.

3

»... ako kod nekog raste utjecaj, to ne znači, logično, da kod drugih pada. Ako jedan pojedinac ima velik utjecaj, to ne znači da ostali imaju mali. Svi mogu imati ili veliki ili mali utjecaj.« (French, Israel, Aash, 1960.)

»... organizacije se razlikuju u količini interakcija između članova, pa prema tome i utjecaja koji oni mogu vršiti jedan na drugoga. Te razlike mogu se smatrati razlikama u ukupnoj količini utjecaja u organizaciji« (Likert, 1961).

Na taj način dobivamo jednostavan pokazatelj koji nam omogućuje usporedbu utjecaja unutar nekog područja odlučivanja (pojedine organizacije udruženog rada), odnosno između niza radnih (ili drugih oblika) organizacija u sklopu istog ili različitih istraživanja. Njegova je komparabilnost, svakako, ograničena komparabilnošću istraživanih subjekata, kao i određenjem vrsta odluka i odlučivanja, što još ne znači da se ne mogu vršiti grublje usporedbe i u slučaju kada raspoložemo podacima dobivenima različitim određenjima subjekata i aktivnosti unutar iste metode — percepcije utjecaja.

Svjesni smo da su i takvi podaci »psihološke prirode«, pa prema tome još uvijek u okvirima fenomenološke hipoteze, ali smatramo, i to želimo pokazati, da takav pristup omogućuje jednostavniju empirijsku provjeru, do određene mjere primjenu nekih kompleksnijih statističkih postupaka, kao i usporedbu rezultata različitih istraživanja, pa time i određene generalizacije.

Metoda

U istraživanju čiji su podaci osnova ovoga rada⁴, za razliku od prijašnjih, postoje znatne razlike u izboru ispitanika i u određenju problematike koja je predmet samoupravnog odlučivanja.

U prijašnjim istraživanjima ispitivao se ili »globalni utjecaj« ili utjecaj na određenu grupu problema (raspodjela, investicije, uvjeti rada i sl.). Rezultati koje ovdje iznosimo osnivaju se na percepciji utjecaja na *konkretnu odluku* za koju se smatralo da je po svom sadržaju trebala biti predmet samoupravnog (delegatskog) odlučivanja. Pri izboru ispitanika, za razliku od ostalih istraživanja, mi smo se odlučili samo za one pojedince za koje je ustanovljeno (bilo na osnovi zapisnika, bilo na osnovi razgovora) da su *sudjelovali* u procesu odlučivanja u vezi s konkretnom odlukom. Na taj smo način znatno poboljšali valjanost samog pristupa (utjecaj pojedinih subjekata na donošenje pojedine odluke procjenjuju samo oni pojedinci koji su i sami aktivno sudjelovali), što još ne znači da su podaci neposredna slika stanja.

U provedbi istraživanja težilo se da se, s obzirom na pojedinu odluku, dobiju odgovori deset ispitanika. Pojedini ispitanik, ovisno o svom sudjelovanju u odlučivanju, mogao je dati procjene za veći broj odluka.

4 Rad se osniva na nizu istraživanja u sklopu projekta »Funkcioniranje i ostvarivanje delegatskog sistema«, Fakultet političkih nauka, Zagreb.

Rezultati

U prikazu rezultata zadržat ćemo se na dvije vrste podataka. Kao prvo, iznijet ćemo usporedne rezultate nekih dosadašnjih istraživanja percepcije strukture utjecaja u radnim organizacijama na osnovi »indeksa moći« kako smo ga prije odredili. To je, svakako, više ilustracija nego stvarna analiza, jer nam nedostaju originalni podaci, tako da su prikazane vrijednosti rezultat preračunavanja autora ovog rada.

U drugom dijelu prikazat ćemo podatke na osnovi opisane metode istraživanja i nekoliko primjera analize »indeksa moći«.

Tabela 1

Usporedni prikaz »indeksa moći« u radnim organizacijama u nekim istraživanjima

Autor i godina	Indeks moći	Željena moć
Siber i dr., 1966.	3,69	4,33
Županov,* 1967.	A 3,65	4,21
	B 3,50	4,28
	C 3,49	4,23
Jerovšek, 1969.	3,63	3,93
Pastuvić, 1971.	3,54	4,08

* Podaci su prikazani posebno za tri radne organizacije

Na žalost, unatoč najboljoj volji, nismo bili u mogućnosti prikazati podatke nekog recentnog istraživanja koje bi nam omogućavalo longitudinalnu analizu. Ovako, imamo podatke samo za jedno razdoblje naših društveno-ekonomskih odnosa, od privredne reforme 1965. do ustavnih amandmana 1971, odnosno, to bismo razdoblje mogli proširiti sve do donošenja Ustava i ZUR-a.

Ograničeni na kratko razdoblje, možemo samo konstatirati izrazitu podudarnost podataka različitih istraživanja u raznim sredinama. To još jednom dokazuje *nediskriminativnost* tog postupka, odnosno u skladu je s jednom našom prijašnjom konstatacijom o utjecaju društvenih stereotipija na rezultate takvih istraživanja (Siber i dr., 1966).

Jedini podatak koji odstupa od ostalih jest željena moć dobivena u istraživanjima Jerovšeka (1969) i Pastuovića (1971). To može biti rezultat smanjenih aspiracija s obzirom na iskustvo s društvenim realitetom, odnosno specifičnih »kulturno-vrijednosnih« okolnosti u SR Sloveniji. Ako je ta pretpostavka opravdana, uz uvjet da nije bilo bitnijih promjena u samoupravnoj situaciji s donošenjem ZUR-a, daljnja istraživanja trebala bi pokazivati *pad* općeg nivoa željene distribucije moći i konstantnost percipirane, kao oblik subjektivnog smanjenja napetosti između normativnog i realnog.

Drugi dio rezultata dobiven je u okviru delegatskih procesa odlučivanja u društveno-političkim zajednicama (na nivou općinske skupštine) i samoupravnim interesnim zajednicama u dva presjeka longitudinalnog istraživanja (1976—1979.).

Tabela 2
Usporedni prikaz »indeksa moći« u pojedinim područjima odlučivanja

Godina	Općina	Usmjereno obrazovanje	Socijalna zaštita	Kultura	Zdravstvo
1976.	2,88	2,78	3,12	—	—
1979.	2,91	2,79	2,41	3,03	2,35

Ti nam podaci pokazuju znatno veću diskriminativnost (što je logično, jer su uzete konkretne odluke i relevantni ispitanici) i omogućuju da se u okviru *istog sistema organiziranja* analiziraju delegatski procesi. Konkretno, situacija u zdravstvu upućuje na izrazito niske interakcije u sistemu, odnosno na vrlo malu ukupnu moć koja je prisutna u procesima odlučivanja. To nije rezultat »isključivog utjecaja stručnih službi«, kako se to obično smatra, jer se njihov utjecaj procjenjuje također znatno manjim od utjecaja odgovarajućih službi u drugim dijelovima interesnog organiziranja. Radi se o situaciji »rutiniziranog obavljanja zadataka« u okviru postojećih sredstava i ranije zadobivenih položaja pojedinih institucija davalaca usluga. Slično možemo uočiti i u okviru socijalne zaštite, gdje je u prvom periodu interesnog organiziranja prisutna znatna interakcija među subjektima, da bi se u slijedećem razdoblju interakcije znatno smanjile, što znači i primijenjena moć pojedinih subjekata u sistemu.

Primjena odgovarajućega statističkog postupka i pokazatelja, analiza varijance i ETA-koeficijent, na podacima dobivenim u istraživanju procesa odlučivanja u SIZ-ovima kulture, usmjerenog obrazovanja i socijalne zaštite, pokazuje izrazito značajne statističke razlike »indeksa moći« u te tri djelatnosti. ETA-koeficijent (dobiven na osnovi F-omjera) iznosi $ETA = 0,46$.

Drugi primjer, na kojem želimo ilustrirati mogućnost primjene sintetičkog pokazatelja percepcije utjecaja koji smo nazvali »indeks moći« odnosi se na pojedine vrste odluka donesenih u okviru općinskih skupština.

Dva podatka iz priložene tabele zaslužuju pažnju. Prvo, činjenica da u 1979. godini, u usporedbi s 1976. godinom, dolazi do promjena u količini interakcija, pa prema tome i ukupnoj moći u procesima odlučivanja s obzirom na interesnu sferu odluke, odnosno da količina moći slijedi hijerarhiju složenosti interesne sfere. U široj analizi tog, kao i sličnih, pokazatelja to pokazuje da svojim odlukama i načinom njihova donošenja općina postaje sve više dio »državnih struktura«, a da u isto vrijeme slabi spona tog nivoa odlučivanja s osnovnim samoupravnim zajednicama.

Tabela 3
»Interesna sfera« odluka i indeks moći

Interesna sfera	1976.	1979.
federacija i republika	2,90	3,21
zajednica općina	2,68	3,09
općina	3,02	2,80
radna organizacija	3,16	2,70
mjesna zajednica	2,63	2,75

Napomena: Pod »interesnom sferom« odluke razumijeva se nivo prema kojem je odluka sadržajno upućena.

U 1976. godini rezultati su dobiveni na osnovi analize procesa odlučivanja o 147 odluka u 12 općina u SR Hrvatskoj, a u 1979. godini na 195 odluka u 13 općina. S jednim izuzetkom, u oba analizirana razdoblja uzete su iste općine.

Zaključak

U ovom radu skrenuli smo pažnju na mogućnost korištenja sumarnog pokazatelja u okviru analize percepcije utjecaja. Takav sumarni pokazatelj, koji smo nazvali »indeksom moći«, ima i svoje teorijsko i svoje empirijsko opravdanje. Teorijsko opravdanje je prije svega u činjenici pluralizma interesa i subjekata odlučivanja, odnosno u društveno poželjnim interakcijama u odlučivanju. Empirijsko opravdanje takvog pristupa pokušali smo ilustrirati podacima nekih prijašnjih istraživanja, odnosno vlastitim istraživanjima u području delegatskog odlučivanja, koji, po našem mišljenju, opravdavaju primjenu takvog pokazatelja.

Isto tako, čini nam se vrijednim istaknuti činjenicu da primjena metode percepcije utjecaja uvleke povećava svoju diskriminativnost i valjanost ako se primijeni na konkretne odluke i subjekte za koje se ustanovi da su sudjelovali u procesu odlučivanja.

Literatura

- Literatura*
- French, Israel, Aash, »An experiment on Participation in a Norwegian factory«, »Human relations«, 1/1960.
- Jerovšek, J., »Struktura utjecaja i odgovornost u radnoj organizaciji«, »Ekonomist«, 4/1967.
- Likert, R. *New patterns of management*, New York, 1961.
- Pastuović, N., »Distribucija utjecaja u privrednim organizacijama«, »Moderna organizacija«, 3—4/1971.
- Rus, V., »Moć i struktura moći u jugoslavenskim poduzećima«, »Sociologija«, 2/1970.
- Šiber, Magdić, Kljaić, Šverko, »Percepcija distribucije utjecaja u radnoj organizaciji«, »Politička misao«, 4/1966.
- Zvonarević, M., *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1976.
- Županov, J., »Reizbornost direktora i neformalna struktura u radnoj organizaciji«, »Ekonomist«, 4/1967.